

Witold Gieszczyński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Radosław Gross, *Przemiany gospodarcze wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2019, ss. 679.

Staraniem Wydawnictwa UWM w Olsztynie ukazała się monografia autorstwa Radosława Grossa poświęcona przemianom gospodarczym wsi na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956. Praca poświęcona jest niezwykle ważnemu i jak dotąd niedostatecznie zbadanemu zagadnieniu na temat powojennych przekształceń gospodarczych wsi oraz ich wpływu na funkcjonowanie gospodarki rolnej Warmii i Mazur. Warto zauważyć, że zarówno przed II wojną światową rolnictwo było podstawową gałęzią gospodarki Prus Wschodnich, jak i po roku 1945 rolniczy charakter tych ziem właściwie pozostał bez zmian. Jak podkreśla autor monografii wynikało to m.in. z braku zaplecza surowcowego dla rozwoju przemysłu ciężkiego na tych ziemiach. Zatem wydawałoby się, że temat powojennych zagadnień gospodarczych terenów wiejskich powinien być jednym z wiodących w badaniach naukowych dotyczących Warmii i Mazur. Jednak dotąd tak nie było, a rzetelnych publikacji na ten temat jest niewiele, co może wynikać z trudności warsztatowych, jakie trzeba pokonać zarówno podczas kwerendy archiwalnej, jak i na etapie analizy zebranego materiału i powstawania pracy.

Należy podkreślić, że dotychczas podstawowym obszarem zainteresowań badawczych Radosława Grossa, adiunkta w Instytucie Historii UWM, były dzieje Warmii i Mazur po 1945 roku. Szczególnie ważną rolę w tych badaniach odgrywają zagadnienia związane historią gospodarczą. W kręgu zainteresowań badawczych Radosława Grossa znajduje się również historia społeczna Warmii i Mazur, w tym także kwestie związane z tożsamością mieszkańców tego regionu.

Celem pracy, nakreślonym przez autora we wstępie jest próba analizy najważniejszych zjawisk gospodarczych, jakie zaszły na wsi województwa olsztyńskiego w latach 1945–1956 (s.13). Cezura początkowa pracy odnosi się do momentu przejęcia przez władze polskie administracji nad Ziemiami Zachodnimi i Północnymi, w tym także południową częścią Prus Wschodnich, która w wyniku politycznych decyzji mocarstw w roku 1945 została włączona w skład państwa polskiego. Od tej pory rozpoczął się nowy

etap w dziejach tych ziem, w tym także terenów wiejskich. Z kolei jako cezurę końcową przyjęto rok 1956, który w powojennych dziejach Polski jest niezwykle istotny przede wszystkim ze względu na przełom polityczny, który dokonał się wówczas w naszym kraju. Jednak obok przemian politycznych i społecznych oznaczało to również istotne przemiany gospodarcze.

Praca została oparta na szerokiej bazie źródłowej, m.in. dokumentach znajdujących się w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Państwowym w Olsztynie. Ze zbiorów AAN wykorzystano materiały zgromadzone w 19 zespołach akt przede wszystkim instytucji centralnych. Są to m.in. Państwowe Gospodarstwa Rolne, Ministerstwo Administracji Publicznej, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Centralny Urząd Planowania, Centralny Urząd Skupu i Kontraktacji, Krajowa Rada Spółdzielczości Produkcyjnej czy też Zarząd Główny Związku Samopomocy Chłopskiej. Z kolei z zasobu Archiwum Państwowego w Olsztynie wykorzystano przede wszystkim dokumenty urzędowe zgromadzone w 12 zespołach akt, m.in. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Olsztyńska Wojewódzka Rada Narodowa, Wojewódzki Urząd Ziemski, Państwowy Urząd Repatriacyjny, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, Urząd Wojewódzki, Zarząd Państwowych Nieruchomości Ziemskich, Zjednoczenie Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej. Ponadto autor przeprowadził kwerendę w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Białymstoku i Olsztynie, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie oraz Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Obok materiałów archiwalnych w pracy wykorzystano również kilkadziesiąt publikacji źródłowych. Nie zapomniano przy tym o materiałach prasowych czy zestawieniach statystycznych. Sięgnięto także do materiałów pamiętnikarskich, stanowiących nader istotne uzupełnienie materiału źródłowego. Autor zamieścił też bardzo obszerny wykaz opracowań naukowych, z których korzystał podczas pisania pracy.

Praca autorstwa Radosława Grossa składa się ze wstępu (s. 13–27), siedmiu rozdziałów (s. 29–621) oraz zakończenia (s. 623–629). Z kolei każdy z rozdziałów podzielono na podrozdziały. Książkę uzupełnia bibliografia (s. 631–658), spis tabel (s. 659–664), map (s. 665), a także indeks osobowy (s. 667–673), nazw geograficznych (s. 675–679), streszczenie w języku angielskim (s. 629) oraz wykaz skrótów (s. 9–12). W rozdziale pierwszym (s. 29–58) scharakteryzowano warunki naturalne na Warmii i Mazurach oraz stan rolnictwa i strukturę agrarną w Prusach Wschodnich w okresie międzywojennym. Pozwoliło to lepiej uchwycić specyfikę rolną tych obszarów. Ponadto – jak podkreślono – wyniki osiągnięte przez wschodniopruskie rolnictwo mogą stanowić doskonały punkt odniesienia do oceny przemian zachodzących w pierwszych latach powojennych.

W rozdziale drugim (s. 59–98) przedstawiono koncepcje ustroju rolnego tzw. ziem postulowanych opracowane jeszcze w okresie wojny i w pierwszych latach powojen-

nych. Omówiono również początki polskiej administracji rolnej w Okręgu Mazurskim, a następnie województwie olsztyńskim. Ponadto scharakteryzowano stan społeczno-gospodarczy tych ziem, ze szczególnym uwzględnieniem wyludnienia tych terenów oraz skali zniszczeń wojennych na wsi.

Rozdział trzeci (s.99–162) poświęcony jest tematyce przebiegu osadnictwa rolnego na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956. Wskazano przy tym na ramy instytucjonalno-prawne osadnictwa rolnego, a także plany osadnicze. Pokróćce przedstawiono również przebieg przesiedleń za Odrę ludności niemieckiej zamieszkałej na terenie byłych Prus Wschodnich. Następnie scharakteryzowano przebieg zarówno osadnictwa indywidualnego, jak też realizowanego wówczas osadnictwa grupowego w majątkach ziemskich wskazując przy tym na występujące trudności w osadnictwie rolnym takie jak brak bezpieczeństwa czy problem gospodarstw spornych. Rozdział zamyka bilans osadnictwa rolnego w omawianym okresie.

W rozdziale czwartym (s. 163–235) dokonano charakterystyki położenia gospodarstw chłopskich na Warmii i Mazurach w latach 1945–1948. Przedstawiono normy obszarowe tych gospodarstw, a także omówiono problematykę związaną z przebiegiem uwłaszczenia rolnego. Zwrócono przy tym uwagę na trudności w zagospodarowaniu terenów wiejskich. Poruszono także sprawę obciążeń nałożonych w tym czasie na gospodarstwa rolne. Następnie omówiono sprawę przyznawania kredytów oraz pomocy dla gospodarstw chłopskich realizowanej w ramach UNRRA. Autor zwrócił też uwagę, że w tym czasie na olsztyńskiej wsi powstały struktury Związku Samopomocy Chłopskiej. W związku z tym omówiono także początki tzw. spółdzielczości samopomocowej. Na końcu rozdziału przedstawiono wyniki produkcji rolnej w latach 1945–1948.

Rozdział piąty (s. 237–413) poświęcony jest zagadnieniu położenia gospodarstw chłopskich na Warmii i Mazurach w okresie kolektywizacji rolnictwa. Na początku scharakteryzowano założenia prawno-organizacyjne kolektywizacji, a także działania propagandowe podjęte przez władze komunistyczne w związku z naciskami na rozwój spółdzielczości produkcyjnej. Ponadto przedstawiono sposoby organizowania spółdzielni produkcyjnych, stosunek chłopów do kolektywizacji, funkcjonowanie spółdzielni produkcyjnych, aż do ich rozpadu. Omówiono też różne formy obciążeń gospodarstw chłopskich w okresie kolektywizacji, a także scharakteryzowano stopień realizacji tych obciążeń oraz przedstawiono stosunek chłopów do przymusowych świadczeń. Dalszą część rozdziału poświęcono skutkom kolektywizacji, w tym m.in. przekształceniom własnościowo-ustrojowym gospodarstw chłopskich, zjawisku opuszczania i porzucania gospodarstw rolnych oraz zmianom struktury rolnej na wsi. Na końcu rozdziału przedstawiono analizę wyników produkcji rolnej w gospodarstwach chłopskich w latach 1948–1956.

W rozdziale szóstym (s. 415–574) omówiono przekształcenia państwowych majątków ziemskich na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956. Na początku przeanalizo-

wano sytuację majątków rolnych administrowanych przez urzędy ziemskie, a następnie Zarząd Państwowych Nieruchomości Ziemskich. Omówiono przy tym zadania PNZ, ich organizację i strukturę. Scharakteryzowano organizację pracy oraz warunki bytowe pracowników PNZ. Następnie dokonano analizy gospodarki rolnej w majątkach PNZ, ukazując stan gospodarczy majątków, a także osiągnięte przez nie wyniki gospodarcze. Omówiono też zasady funkcjonowania majątków ziemskich administrowanych przez Państwowe Zakłady Hodowli Roślin i Państwowe Zakłady Chowu Koni. Kolejnym istotnym zagadnieniem analizowanym w tym rozdziale było omówienie sytuacji majątków ziemskich w administracji Państwowych Gospodarstw Rolnych. Poruszono tu zagadnienia dotyczące powstania i struktury organizacyjnej PGR. Zwrócono uwagę na problemy kadrowe, organizację pracy oraz warunki bytowe oraz wyniki produkcyjne pegeerów na Warmii i Mazurach. W końcowej części rozdziału omówiono funkcjonowanie gospodarstw rybackich, które początkowo były administrowane przez PNZ, a następnie PGR.

Z kolei w rozdziale siódmym (s. 575–621) przedstawiono czynniki intensyfikacji produkcji rolnej i wyniki przemian w gospodarce rolnej wszystkich sektorów rolnych na Warmii i Mazurach do roku 1956. Jako istotny czynnik intensyfikacji produkcji wskazano na mechanizację rolnictwa, omawiając cel i zadania Spółdzielczych i Państwowych Ośrodków Maszynowych. W dalszej części rozdziału scharakteryzowano zakres i intensywność stosowania nawozów sztucznych, problem melioracji gruntów oraz elektryfikacji wsi. Następnie nakreślono przekształcenia strukturalne w użytkowaniu gruntów, a także omówiono wyniki produkcji roślinnej i hodowlanej. Na koniec rozdziału wskazano na wpływ przemian Października '56 na kierunek dalszych przekształceń gospodarczych wsi na Warmii i Mazurach.

Podsumowując należy stwierdzić, że powstała praca rzetelna, wartościowa i nader potrzebna, oparta na solidnej podbudowie źródłowej. Tym samym praca Radosława Grossa stanowi istotny wkład do poznania powojennych dziejów Warmii i Mazur, a także wypełnia istniejącą lukę w dotychczas prowadzonych badaniach naukowych na ten temat.